

PLAFONS DE RAJOLES FIGURATIVES A CASES DE VALLDOREIX.

I. INTRODUCCIÓ

En passejar pels carrers de la nostra vila, tots ens hem adonat que un bon nombre de les cases unifamiliars que constitueixen l'entramat urbanístic de Vall d'Oreix presenten elements decoratius que les personalitzen. Avui en dia, l'arquitectura de la casa és el seu tret principal d'identitat i pocs són els detalls ornamentals que tenen cabuda en la concepció actual d'un projecte d'aquest tipus. Els detalls que es deixen a la iniciativa o gust particular són minsos i, per contra, els criteris professionals i l'estandardització de les tècniques de construcció s'imposen. Pot ser per això, si observem amb ulls curiosos les cases més antigues ens sorprenen multitud d'elements ornamentals que, amb més o menys encert, han estat incorporats a elles. De vegades a la pròpia casa, d'altres al jardí o la tanca, però és fàcil trobar elements ornamentals que les caracteritzen, sovint, d'acord amb els gustos i tendències de l'època en que van ser construïdes.

Un d'aquests elements, que de primer cop d'ull podríem interpretar com merament decoratiu, són els plafons de rajoles ceràmiques que, reproduint algun sant, verge o escena religiosa, presideixen l'entrada o part principal de la casa. Més endavant es farà la correcta interpretació d'aquest plafons, sobretot dels més antics. Be sigui per les èpoques, o be per les preferències i ideologies dels seus propietaris els plafons no han representat únicament motius religiosos, sinó també laics o civils, com vulguem dir-li.

Per ordre, l'objectiu d'aquest petit treball és el de donar a conèixer certes generalitats històriques i tècniques sobre aquests elements, els tallers i artistes que els van crear, les principals advocacions, així com un recull, que m'acuito a dir que no pretén ser complet o exhaustiu, dels plafons que es troben a cases de Vall d'Oreix o dels seus límits més immediats.

II. UNA MICA D'HISTÒRIA

Les rajoles de ceràmica aplicades a l'arquitectura per exercir una funció, a l'hora decorativa i funcional, van ser introduïdes a la Península pels musulmans. Es quasi segur, que van sorgir com una simplificació de l'alicatat, tècnica emprada fins aquell moment per fer revestiments i paviments ceràmics. L'alicatat estava constituït per complexos conjunts d'elements ceràmics petits i irregulars (*alícères*) que s'anaven juxtaposant i encaixant entre si. Al crear, però, unitats molt més grans de forma quadrada, equivalents a un grup d'aquests elements, la seva col·locació resultava ser molt més ràpida i senzilla. Les modalitats de rajoles dites de corda seca i d'aresta són les més antigues i hereus directes de l'alicatat. En elles els motius, sovint geomètrics, reproduïen els mateixos dibuixos que en l'alicatat, i el fet de que els contorns del motiu quedessin en relleu, fa que encara s'assemblin més al seu predecessor. Abans de l'any 1240, *Ibn Said* cita la ceràmica fabricada a Andalusia aplicada al paviment de les

cases, i esmenta que era coneguda amb el nom de *a-zala,iyi* (rajoles). S'han trobat mostres del segle XI al palau de *Madīnat al-Zahra'* (Còrdova).

Mica en mica, les tècniques de decoració canviaren, els gustos, sobretot en el món cristià, també, i la rajola pintada a ma va substituir la d'aresta. A Catalunya, la modalitat més antiga (segle XIII) va ser la bicolor, pintada en verd i manganès, que seguí l'orientació decorativa de la tradició romànica. Durant el període gòtic fou molt freqüent la rajola blava sobre blanc, amb dibuix de traç lliure o, àdhuc, fet amb trepa (aquest sistema ja era conegut en el segle XV). Va ésser molt abundosa, i presentà una varietat molt rica de temes: geomètrics, fitomorfs, zoomorfs, antropomorfs i heràldics, tant de tipus eclesiàstic i senyorial, com gremial i municipal. Aquestes rajoles, per influència pisana i lligur, es transformaren en policromes en el segle XVI. El seu ús es generalitzà durant els segles XVII i XVIII a les cases, els palaus, les esglésies i els convents, a on les empraren per recobrir arrebassadors de parets, terres, altars o escales, i hom arribà a formar amb elles grans plafons de representacions històriques o de figures de sants.

Però parlem ja del sentit que tenien els plafons ceràmics, generalment de caire religiós, que trobem encara en un cert nombre de cases de principis del segle XX a tants indrets de Catalunya, del País Valencià o d'Andalusia. Aquest costum de posar un plafó de rajoles que representava un membre de la tradicional imatgeria religiosa, no fou, ni de bon tros, exclusiva d'aquesta època. A la *Gasetà de les Arts* del 15 gener de 1927, del il·lustre director Joaquim Folch i Torres, en un article signat amb el pseudònim "Flama" ja es comenta sobre l'ús dels plafons de sants: " [...] presidien, completats per rajoles amb temes florals, els portals de les cases o les façanes o constituïen la imatge d'una capella de veïnat, al llarg dels segles XVII i XVIII." És en els plafons dits "de sants" d'aquesta època en els que tenim que buscar l'origen dels nostres plafons contemporanis.

Figs. 1 i 2. Plafons de temàtica religiosa de rajola policroma catalana del segle XVIII.

Vers les darreries del segle XIX i principis del XX, el costum de posar les cases sota l'advocació d'algun sant o patró, doncs aquest fou el seu sentit original, no només es mantenia, sinó s'estengué amb força. Moltes van ser les cases d'estiueig o les

residències unifamiliars construïdes a les rodalies de Barcelona i altres ciutats, en les que es col·locaren plafons ceràmics de sants. L'elecció del sant, santa, o verge, normalment obeeïa a la devoció dels propietaris de la casa, que d'aquesta manera, la posaven sota la seva protecció. Altres vegades, l'elecció venia condicionada pel nom del propietari o del barri, o be pel patró o patrona de l'indret.

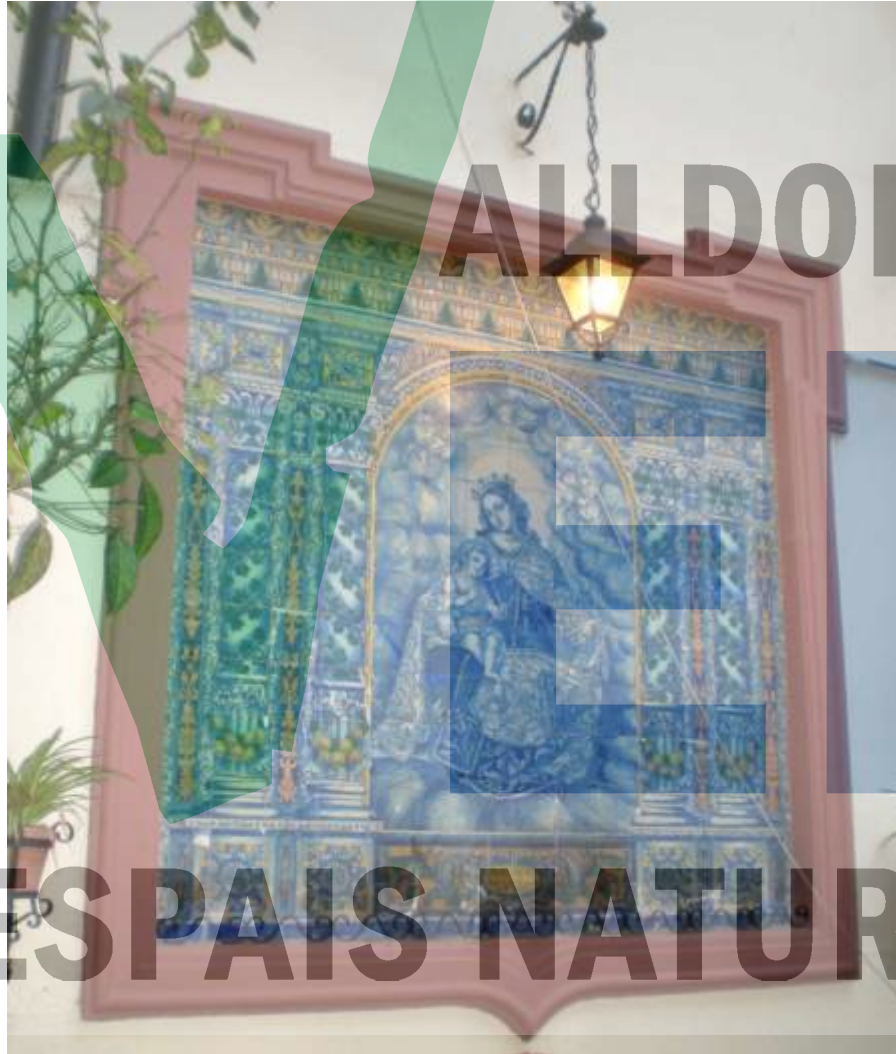

Fig. 3. Gran plafó de la Verge del Carme, pintat per Manuel Vigil-Escalera y Díaz i fabricat al taller de Ramos Rejano (Sevilla) el 1905. Pati de la *Cofradía del Silencio* i església de Sant Antoni Abad. Carrer Alfonso XII (Sevilla).

En síntesi, la costum de posar aquests plafons de rajoles a algunes masies o cases urbanes va començar el segle XVII, experimentà un fort ressorgiment durant els períodes del modernisme i noucentisme, i va perdurar amb força fins els anys 30 del segle XX. L'esclat de la guerra civil va representar la quasi total paralització de la construcció de noves cases, i si alguna es va fer, de ben segur que es va ometre qualsevol manifestació religiosa. Durant els anys 40 però, si be minvada, encara es conservava aquesta costum. Es pot dir, que a la dècada dels 50 i 60 ja era molt residual, i les darreres manifestacions per aquest gust de posar algun plafó ceràmic a les nostres llars han estat ja de caire merament ornamental. Per això, les iconografies que representen són, freqüentment, laiques, com ara: monuments, escuts, paisatges o escenes rurals o tradicionals, entre les que sovintegen les inspirades en la verema.

III. ELS AUTORS

Alguns plafons anaven signats pel pintor o taller a on s'havien produït, informació que, en ocasions, es completava amb el nom de la localitat d'origen. Els pocs exemplars que presenten aquesta característica ens han permès constatar l'amplia importació de plafons que es feia des de centres relativament llunyans, o bé seguir l'obra de destacats ceramistes o tallers pels indrets del nostre poble.

A continuació es presenta una mostra dels diferents tipus de signatures d'autor que he trobat, ja que una enumeració exhaustiva seria impròpia d'un treball d'aquest tarannà. S'han triat uns pocs exemples de cadascun dels casos possibles, i s'han ordenat en sentit creixent en relació a la informació que donen respecte el seu autor o origen. Per tant, es comença per aquells en els que només s'ha pogut identificar el lloc geogràfic on han estat fets, finalitzant amb els que la identitat de l'artista queda ben palesa.

III.1. Identificació del centre productor.

Era freqüent que els artistes o tallers signessin amb les inicials o formant un anagrama. En aquests casos és difícil desxifrar el seu origen, si bé, en ocasions, ens queda clarament identificada la localitat a on estaven ubicats. Aquest és el cas de les figures 4 i 5 procedents de famosos centres rajolers castellonencs.

Figs. 4 i 5. Plafó signat: "J A, Alcora", i detall de la signatura. Segons experts d'Alcora, el pintor podria ser José Cotanda Aguilera.

Figs. 6 i 7. Plafó signat amb anagrama, que pot interpretar-se com: “CMA, Onda”, i detall del mateix. Atribuïble a “*Cerámicas Manuel Abad*”.

III.2. Identificació del taller o de l'artista.

En alguns casos la importància de la fàbrica feia que aquesta identificqués la producció amb el seu nom, i no amb el del propietari del taller. En altres casos, a més del nom de la fàbrica, hi signava el pintor de l'obra. En el primer terç del segle XX, període del que procedeixen moltes d'aquestes rajoles, a Barcelona ja no quedaven gaires tallers que s'hi dediquessin a aquests tipus d'encàrrecs. Aquest fou el motiu que propicià la seva importació des de terres valencianes, en que aquesta indústria mantenia encara una pervivència més abundosa. Malgrat tot, hem pogut trobar bastants plafons fabricats a coneguts tallers barcelonins.

Un d'aquests tallers fou Casa Coral, de la que es representa un magnífic plafó a la figura 9. Al març de 1890 Josep Coral Guasch fundà l'empresa “*Productos Cerámicos Casa Coral*” en un petit local del carrer Aribau, 21 de Barcelona.¹ Es dedicava a la comercialització i distribució de materials per a la construcció i decoració.

Fig. 8. Rètol de rajoles que encara encapçala l'entrada d'aquesta empresa.

Pocs anys després, donat l'èxit comercial assolit, traslladà el negoci a la Rda. Sant Antoni, 43 (foto inferior). El 1931 encara constava en aquesta adreça en els Anuaris Comercials². L'any 1932 el seu fill el torna a traslladar, aquesta vegada a la Gran Via de les Corts Catalanes 549, ubicació que encara ocupa en l'actualitat, a més va simplificar el nom comercial quedant com "Casa Coral". Posteriorment, i ja en la tercera generació, es va canviar el nom per l'actual de "Ceràmiques Coral".

Figs. 9 i 10. Plafó signat: "Casa Coral" (Barcelona), i detall de la signatura.

Ceràmiques Xumetra S.A. és un altre exemple de les empreses que, habitualment, signaven amb el nom comercial de la fàbrica. Consta en actiu en els Anuaris Comercials² de 1931, 1933, 1947 i 1956 amb seu social al carrer Bruch, 56 de Barcelona.

Cosme Toda va ser una potent fàbrica de productes ceràmics, fundada per Cosme Toda Vives el 1883 a L'Hospitalet de Llobregat. A l'any 1917 va patir una modernització que li va permetre incrementar la seva productivitat i convertir-se en una de les primeres empreses del sector en exportar a centre i sud Amèrica. Uns dels seus primers productes van ésser els cairons i la rajoleta catalana.

Figs. 11 i 12. Dos aspectes de la fàbrica Cosme Toda, edifici de Ramón Puig i Gairalt. La primera fotografia data de 1883.

Si be tots els artistes tenien el seu taller o treballaven en algun que necessités dels seus serveis, són nombrosos els casos en que l'autor signava amb el seu propi nom. A Vallldoreix, o a les seves rodalies més immediates, he identificat obres signades per ceramistes o pintors de ceràmica -no sempre feien ells mateixos la peça ceràmica- dels que encara tenim poca informació. Aquests són els casos de M. Muñoz, probablement un dels fills de Francisco Muñoz Nebot, propietari de la fàbrica “La Esperanza” a Onda (1887- *circa* 1936); J. Marco, probable familiar del ceramista i pintor maniser Marcial Marco; o Duarte. D'altres autors, en canvi, en sabem molt més. M. Abad, que amb molta probabilitat es tracta de Manuel Abad Pradells d'Onda, agafà la direcció del taller del seu pare: Vicente Abad Navarro, des del 1946 fins el 1968, data en la que es va fer càrrec el seu fill Manuel Abad Marín; M. Serra, pintor valencià de ceràmica que per l'any 1909 treballava a la fàbrica de “*Hijos de Justo Villar*” de Manises³, que va tancar el 1936, i del que he pogut trobar un plat dels anys 50 amb idèntica signatura que la dels plafons; Manuel Pastor: ceramista i gnomoniste barceloní, de qui es coneixen plafons i una gran quantitat de rellotges de sol, fets de rajola, signats entre el 1947 i el 1971; o Aguilera Vidal, que correspon a Salvador Aguilera Vidal, propietari d'un taller a Onda el 1942.

Dins el grup d'artistes més coneguts a casa nostra, tenim el cas de Modest Casademunt i Giralt, nascut a Barcelona el 1881⁴. Fou pintor, dibuixant i decorador de ceràmica. Tenia taller al carrer Aribau, 3 i magatzem a Claris, 119 de Barcelona el 1931^{2,5} i, a Sabadell, on va desenvolupar gran part de la seva obra en edificis modernistes i neobarrocs, la seva fàbrica és esmentada el 1931, 1947 i 1956, al carrer Bonavista 39². Un exemple de la seva obra és la Clínica de Puericultura i Maternitat, construïda el 1926. L'edifici fou ampliat posteriorment per l'arquitecte Joaquim Mànich i restaurada la façana, a on s'observen plafons decoratius de Modest Casademunt. Actualment acull el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i l'Òmnium Cultural. Els plafons de rajoles del calvari o “Camí de les Creus” de Girona, també són d'ell. Obtingué premis importants.

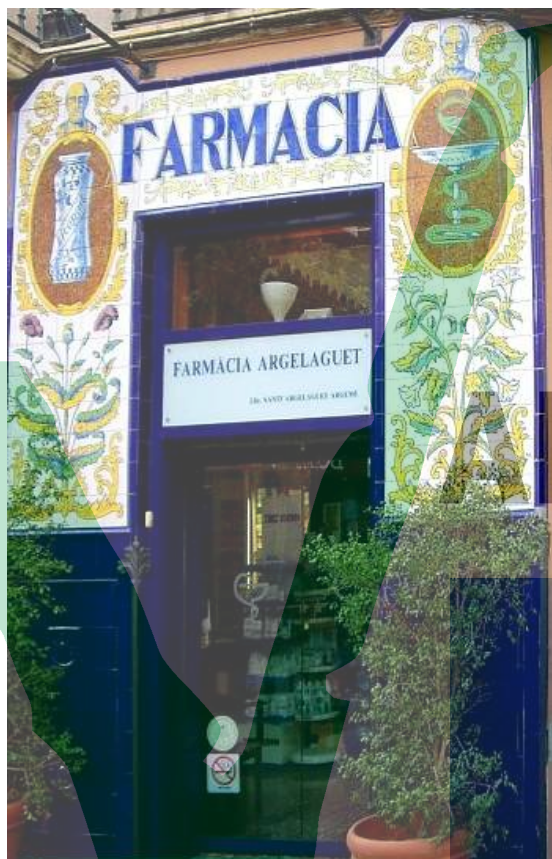

Fig. 13. Revestiment de rajoles a la façana d'una farmàcia de Sabadell, fabricat al taller de Modest Casademunt.

Figs. 14 i 15. Plafó de la Verge de Montserrat signat per Casademunt, i detall de la signatura.

ESPAIS NATURALS

Un altre artista que mereix ser destacat és el ceramista Salvador Sunet Urgellés. Nascut a Barcelona (1891 – 1949) es va especialitzar en rajoleria, si be també va fer peces de forma. Va tenir l'obrador al barri de Sants. Va fer nombrosos plafons publicitaris de grandàries importants, com un al *Mesón de las Golosinas*, de Barcelona, compostat per 300 rajoles. Va fer un dels cartells anunciadors de l'Exposició General de Barcelona i Sevilla el 1929; fabricà, també, un dels models del cartell d'Anís del Mono dissenyat per Ramon Cases; així com el de Freixenet que representa el nen que porta l'ampolla a sota el braç, o el del "xampany" Rigol⁶. Les primeres obres són, probablement, de voltants 1910. El taller apareix encara a nom seu, al carrer núm. 4 de Sans, a l'Anuari Comercial de 1931. El seu fill Salvador Sunet i Pahissa va continuar amb l'obrador després de la seva mort. Entre els plafons localitzats als nostres carrers, he trobat quatre tipus de signatures a l'obra sortida d'aquest taller. La majoria van signats: "S. Sunet Urgellés" o "S. SUNET URGELLÉS", amb una grafia quasi idèntica a la dels seus plafons publicitaris. Aquestes dues signatures han estat datades pel ceramòleg A. Telese en base al canvi de nom que va patir el carrer a on tenia el taller, la primera com anterior a 1930 i la segona com posterior a aquesta data⁶. Els altres dos tipus de signatura són: "S S U" en un plafó d'un xalet construït el 1928, i "Sunet".

Queda clar que les tres primeres corresponen a l'obra personal d'ell, però el possible dubte sobre si la darrera correspon al pare o al fill, sembla esvair-se comparant els estils d'ambdós artistes, resultant evident que també és del pare. Pel que fa la presència de plafons d'aquest taller, crida l'atenció que, només a Valldoreix estrictament, n'he localitzat vuit.

Figs. 16, 17, 18 i 19. Detall dels quatre tipus de signatura trobats a plafons fets per Salvador Sunet Urgellés.

Un dels darrers obradors barcelonins que es van dedicar a fer encàrrecs de plafons o rajoles decorades, va ser Casa Vicens. En els anuaris dels anys 1926, 1931, 1933 i 1947², en l'epígraf : “*azulejos*”, consta Casimir Vicens Ramón amb fàbrica, primer al carrer Port Bou 49, i a partir del 1931 al carrer Tallers 72 de Barcelona. En aquest últim apareix juntament amb Joan Vicens, amb comerç al número 76bis del mateix carrer, però el 1956 la fàbrica del número 72 consta ja com “*Cerámicas Esteban Vicens*”. És segur que en els anys 60 encara estava en activitat, ja que una rajola col·locada a la porta de casa nostra va ser encarregada pel meu pare en aquesta època (fig. 20).

Fig. 20.

GUIA DE LES ARTS I BELLS OFICIS

Ceràmica

S. A. XUMETRA; Bruc, 56. Tel. 11918.

Sucursal: Sant Andreu. 299.

SUNET URGELLÉS, S.; Carrer n. 4 (Sans).

Tel 32523

VICENS, CASIMIR; Tallers. 72. Tel. 15644

Anuncis de tallers ceràmics a la Guia de les Arts i Bells Oficis de 1931.

Figs. 21, 22 i 23. Plafons signats: “Joan Vicens, Barcelona” i detall de la signatura.

Un ceramista digne de menció pel seu estil pictòric i depurada tècnica fou Joan Guivernau i Sans (1909-2001), amb taller al carrer Ticià 46 de Barcelona. Encara que treballà sol, exceptuant un període de temps en el que li va ajudar la seva filla Mercè, va ser molt prolífic. La seva tasca, tant com restaurador, com de ceramista que reinterpreta les series tradicionals de la ceràmica catalana, com d'autor d'obra amb estil propi pot comptar-se entre les de millor qualitat del segle XX. Va ser l'autor del conegut plafó de gran format de la font del carrer de la Portaferrissa de Barcelona, així com de molts plafons “de sants” a cases del Maresme. També l'he pogut reconèixer, pel seu estil, en un plafó d'aquest tipus a la nostra vila i a diversos rètols amb el nom de la casa.

De la coneguda botiga “Ceràmiques Pahissa”, ubicada al barceloní carrer Baixada de la Llibreteria, es troben un bon nombre de rajoles i plafons signats: “Pahissa”. Malgrat no havien tingut mai taller propi, encarregaven els treballs a tercers. Per això, és freqüent trobar-les compartint signatura amb l'autor. Darrerament treballaven molt amb fàbriques del País Valencià. Josep Pahissa Dalmases, avi de l'actual propietari (Josep Galbete Pahissa) va fundar-la a l'octubre del 1934.

Fig. 24. Detall de les signatures, comercial (a l'esquerra) i de l'autor (anagrama a la dreta), en un plafó dels Pahissa.

IV. LES DEVOCIONS I ADVOCACIONS.

Com ja s'ha comentat, el motiu pel que, antigament, es col·locaven plafons ceràmics de temàtica religiosa a sobre de la porta d'entrada de les cases o en un lloc principal d'alguna de les seves parets, era el de posar la llar sota la protecció d'aquest sant o verge, a l'hora, que se li mostrava devoció. Els membres del santoral de l'església catòlica preferits per a aquestes advocacions eren, en general, els sants patrons o patrones de la regió o província, o tenien una relació onomàstica amb els propietaris de la casa. Menys freqüentment, i sobretot en temps contemporanis, podien ser els patrons de l'ofici desenvolupat pel cap de família.

Per tant, no és d'estranyar que a Valldoreix i pobles del voltant dominin els plafons amb la Verge de Montserrat o Sant Jordi, copatrons de Catalunya. Segons la tradició, la Mare de Deu de Montserrat fou la primera imatge mariana que hi hagué a Catalunya i fou molt venerada. Tenia fama de guarir i prevenir les malalties de la vista, i era la patrona de les forces i milícies catalanes, entre elles, els mossos d'esquadra. Els antics sucres, pastissers i melers eren devots de la Moreneta, i les nostres rebesàvies i besàvies, quan criaven, li pregaven perquè cap serp els hi xuclés els pits mentre dormien. Era creença popular que les serps, molt llaminereres de la llet, durant la nit xuclaven la llet dels pits i, per a que l'infant no plorés, li posaven la cua a la boca⁷. Fou declarada patrona de Catalunya pel Papa Lleó XIII.

Pel que fa Sant Jordi -es diu que era un soldat romà nascut a la Capadòcia- fou protagonista d'una gesta cavalleresca que se situa a Líbia, però que la tradició catalana traslladà a Montblanc (Tarragona). Diuen que un monstre ferotge assolava els voltants de la població. Els habitants, per salvar a la resta de la població, van pensar en oferir-li cada dia una persona. Així es va fer, però un dia, la sort va voler que la filla del rei fos la destinada. La donzella sortí de la ciutat i s'encaminà cap on residia la fera, però quan va ésser a una certa distància, es presentà un jove cavaller, cavalcant en un cavall blanc, i amb una lluenta armadura. La fera va sortir de cop i el cavaller, amb un bon cop de llança, la va malferir. El cavaller, que era Sant Jordi, lligà el drac pel coll i li donà a la donzella perquè ella mateixa el portés a la ciutat, i la fera seguí tota mansa i atemorida. La llegenda explica que, a la plaça major del poble, els veïns van acabar de rematar aquell ferotge animal. Es diu que el rei va voler casar la seva filla amb Sant Jordi, però que aquest va replicar-li tot dient que no la mereixia i que la seva visita era perquè havia tingut una revelació divina sobre la necessitat de salvar aquella vila del monstre. El ressò d'aquesta gesta arribà a l'emperador de Roma, qui cridà al seu soldat, però aquest al dir-li que ho havia fet per inspiració de Crist, i no voler renegar de la seva fe, va ser executat. Aquesta és la versió, ambientada a Catalunya, de la llegendària narració "*La Leyenda Dorada*" de Santiago de la Vorágine del segle XII.

Una de les representacions més populars de Sant Jordi és la relacionada amb l'esmentada llegenda del drac, però també se'l representa lluitant contra els sarraïns. Això es degut a l'ajut que va donar el sant al rei Pere I, l'any 1096, per guanyar la batalla d'Alcoraz contra els infidels que defensaven Osca. Per agrair la gesta, el rei va anomenar-lo, no només patró de la cavalleria, sinó també patró de la noblesa de la Corona d'Aragó i de Portugal, en contraposició a Sant Jaume. Finalment es consolidà com patró de tota la Corona d'Aragó⁸. També se'l relaciona amb la reconquesta de la ciutat de Barcelona, i amb fets similars ajudant al rei Jaume I en les conquestes de

Palma, València i Alcoi. A Catalunya, la festa en honor seu es va generalitzar a meitat del segle XV i el seu patronatge de Catalunya ja és esmentat a principis del segle XIX.

Curiosament, la tercera imatge més representada en els plafons valldoreixencs i poblacions properes és la Mare de Déu del Carme. La seva denominació procedeix del Mont Carmel, a Israel, un nom que deriva de la paraula *Karmel* o *Al-Karem*, que es pot traduir com “jardí”. El Mont Carmel era anomenat el Jardí de Palestina, i és a on es va retirar a fer pregaria Sant Bartomeu, i després es va construir la primera església dedicada a aquesta mare de Déu. Des del segle XII existeixen ordres religioses carmelites que veneren aquesta figura mariana. La Mare de Déu del Carme és la patrona de moltes poblacions del litoral mediterrani. Anualment es celebren festivitats, molt sovint amb processons marineres, ja que pescadors i gent de mar la tenen com la seva patrona. Esmentar, com curiositat, que els rajolers i teulers de Barcelona que tenien les bòbiles a la part alta del raval, també la veneraven com patrona.

La Mare de Déu de la Mercè és una Mare de Déu originària de Barcelona. Segons la tradició, la Mare de Déu s'aparegué, simultàniament, una nit d'agost de l'any 1218, a Sant Pere Nolasc, Sant Ramon de Penyafort i al rei Jaume el Conqueridor per instar-los a la fundació d'un ordre per a la redempció de captius cristians en mans de musulmans. Així es constituí l'Ordre de la Mercè, i els seu membres eren coneguts com “mercedaris”. Hi ha constància de la seva advocació el 1230 i, des del 1775, és venerada a la Basílica de la Mare de Déu de la Mercè a Barcelona. És copatrona de la ciutat des del 1637, per un vot que va fer el Consell de Cent si alliberava la ciutat d'una plaga de llagostes. Durant l'Exposició Universal de Barcelona (1888) fou coronada canònicament com patrona de la diòcesi, i després d'alternances amb Santa Eulàlia, actualment, a més de ser-ho de l'arquebisbat, també és considerada la patrona oficial de la ciutat.

A Sant Jaume, patró d'Espanya (Santiago), se'l coneix popularment com “*Matamoros*”. Aquesta tradició es remunta al regnat de *Ramiro I* rei d'Astúries i Lleó, mort l'any 850. Els sarraïns van reclamar el tribut de 100 donzelles, però *Ramiro* no va consentir aquella humiliació i es va enfrontar als musulmans a la batalla de Clavijo. Segons la llegenda, l'Apòstol li comunicà que Déu l'havia designat patró d'Espanya i li donà ànims per a la batalla. Els cristians van vèncer al crit de “*¡Dios ayuda a Santiago!*”, donant peu a la fundació de l'ordre de Santiago. Més tard, a la batalla de Hacinas entre el compte Fernán González i *Almanzor*, torna a aparèixer l'apòstol per ajudar els cristians, que guanyen al crit de “*¡Santiago i cierra!*”, que es faria famós com crit de guerra entre els cristians. Envoltat d'aquesta aura, no ens ha de sorprendre la seva representació cavalcant un cavall blanc, amb una gran creu vermella sobre el pit i espasa en ma, convertit en un guerrer que esclafa els sarraïns.

Quant a freqüència d'aparició, a continuació esmentaríem un grup de santes patrones d'altres províncies, com Nostra Senyora dels Desamparats patrona de l'arquebisbat de València, la *Vírgen de los Reyes* del de Sevilla, la Verge del Pilar de la ciutat de Sevilla i la diòcesi de Saragossa, Nostra Senyora de Lledó de la ciutat de Castelló; Nostra Senyora de Lourdes o de Fàtima, i santes, com santa Magdalena o santa Coloma, i sants, com sant Jaume, sant Francesc, sant Antoni i sant Miquel.

Amb aquests apunts sobre les imatges més freqüents que encara es troben en cases de la nostra vila, tanquem aquest capítol. Un fet que cal ressaltar és que sovint, la casa agafava el nom del sant que s'havia col·locat a la façana, fos perquè ja se li havia posat

aquest nom, o bé com a conseqüència del pas del temps i la veu popular. Així “Casa Miquel”, “Torres de Sant Jaume” o “Xalet Montserrat” han estat noms coneguts d’algunes de les “torres” de Valldoreix.

Figs. 25,26 i 27. Diferents exemples de noms de cases relacionats amb l’advocació a un sant.

V. A MENA DE CATÀLEG

El nombre de plafons trobats a cases de Valldoreix és de més d’una seixantena, en els que es veuen representats un bon nombre de sants, verges i santes o, en altres, temes profans variats. La pretensió d’aquest treball no és, en absolut, la d’ésser un catàleg complet de tots els existents, doncs alguns són difícils de veure des del carrer, i altres, per la seva extrema semblança, es poden considerar ja representats per exemplars que es reproduïxen en aquest recull. Serveixi doncs la manida frase de que “no estan tots els que són, però sí són tots els que estan“. El criteri triat per classificar-los ha estat agrupar-los per autors, quan estan signats i la signatura era visible i llegible. Pels que no estan signats (àgrafs) s’han classificat i agrupat per temes. D’aquesta forma, en el primer cas, independentment del tema representat, poden analitzar-se millor els trets

característics de l'estil de cadascun dels artistes, o descobrir que són fruit de mans diferents que treballaven en el mateix taller

I. Salvador Sunet Urgellés (Barcelona).

Plafó representant la Mare de Déu de Montserrat (en un xalet del 1928, Barri del Rossinyol).

Plafó representant la Mare de Déu de Montserrat (Barri de Can Cadena).

Dos plafons representant la Mare de Déu de Montserrat, probablement anteriors a 1930 (Barri de Can Cadena).

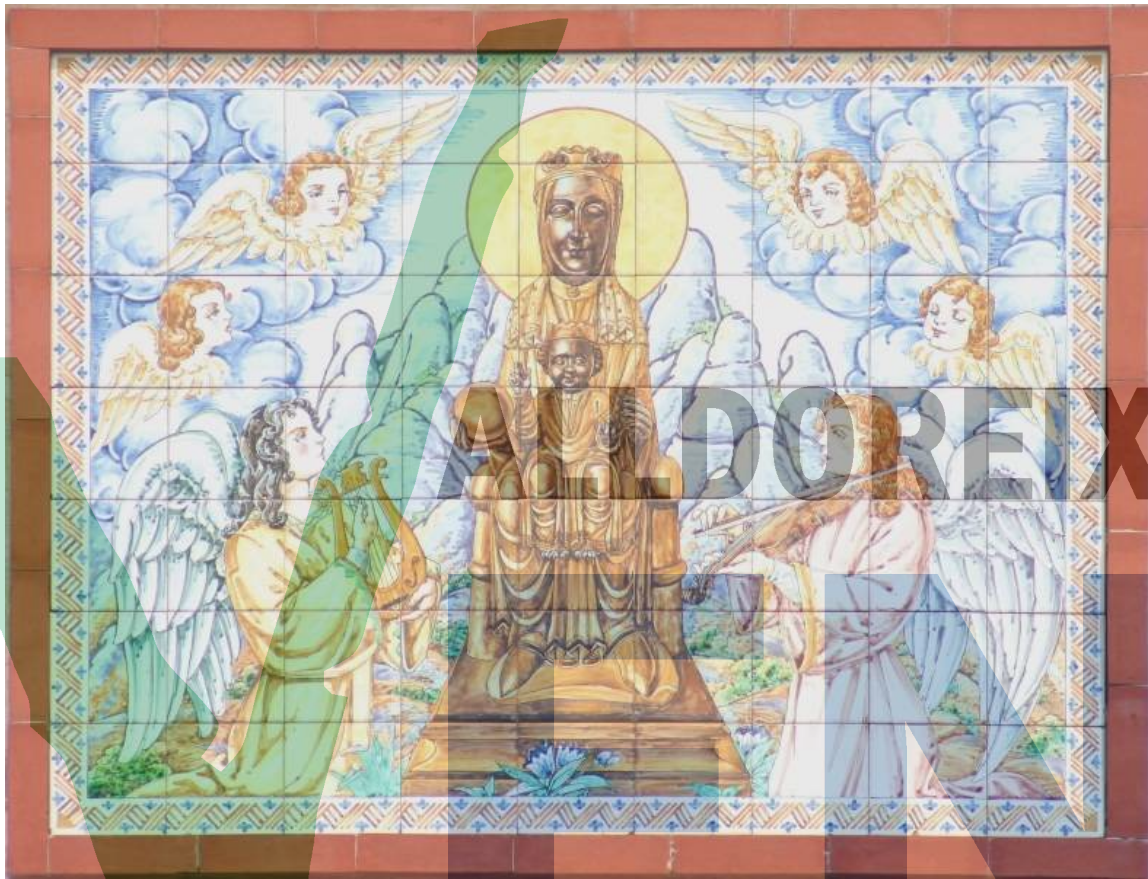
Plafó representant Sant Jordi, probablement posterior a 1930 (Barri de Sant Jaume).

Plafó representant Sant Jaume encapçalant els exèrcits cristians, probablement posterior a 1930 (Barri de Can Cadena).

Plafó amb el nom de la casa (Barri Colònia Montserrat).

Plafó de gran format representant la Mare de Déu de Montserrat (Barri de Can Cadena). Circa 1941.

II. Modest Casademunt (Sabadell).

Plafó representant la Mare de Déu de Montserrat (Barri del Mas Roig).

Plafó representant la Mare de Déu de Montserrat, any 1952 (Barri d'Aqualonga).

III. M. Muñoz (Onda).

Plafó representant la Mare de Déu de Montserrat (Barri del Rossinyol).

Plafó representant una Mare de Deu (Mirasol, tocant al barri de la Guinardera).

IV. Taller dels Abad (Onda).

Plafó representant la Mare de Déu de la Mercè, signat "M. Abad" (Barri de Can Cadena).

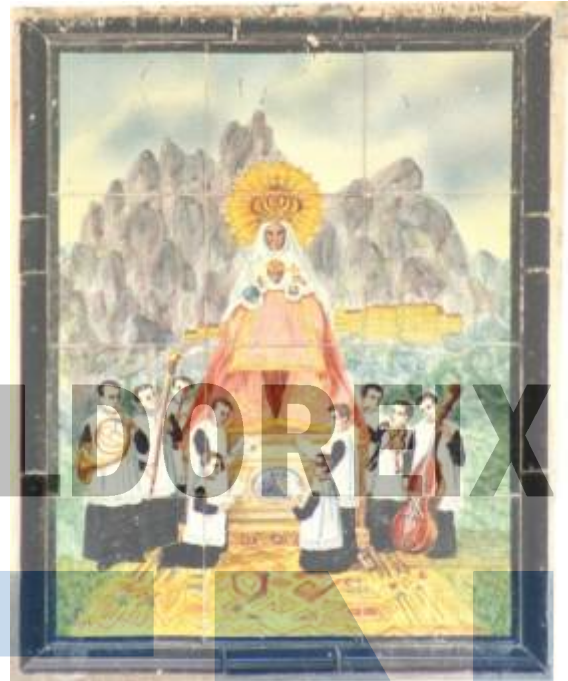

Plafó representant la Mare de Déu de Montserrat, signat "V. Abad" (Barri de la Guinardera).

V. Diversos autors.

Plafó representant la Santíssima Trinitat, signat “Casa Coral” (Barri de Mas Fuster).

Plafó representant la Mare de Déu de Montserrat, signat “J A Alcora” (Barri del Mas Roig).

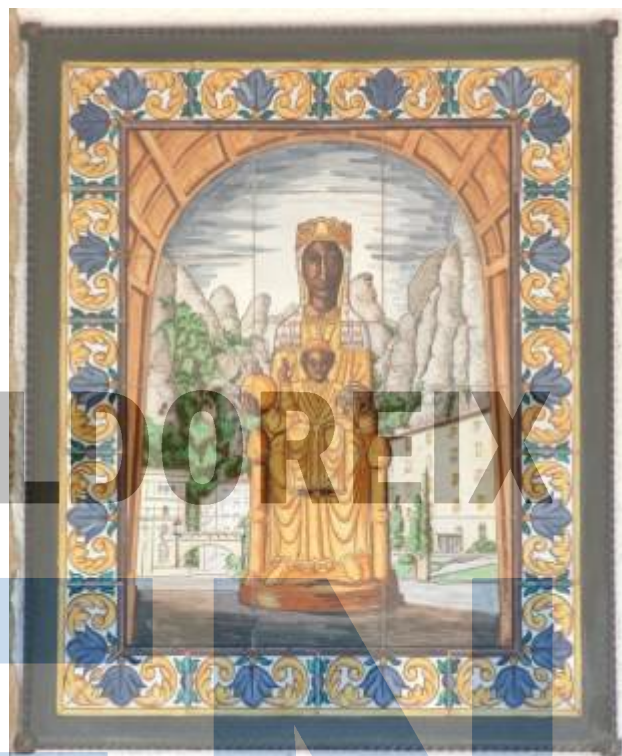
Plafó representant la Mare de Déu de Montserrat, signatura indesxifrable i “ONA” (Onda?) (Barri d’Aqualonga).

Plafó en una font, representant la Mare de Déu de Montserrat, rodejat de rajoles populars i d’altres inspirades en auques costumistes, signada “Pahissa” i “RM” (Barri de Mas Fuster).

Plafó representant la Mare de Déu de Montserrat, signat amb anagrama no identificat ("AV"?). (Barri de Can Cadena).

Plafó representant la Mare de Déu de Montserrat, signat amb anagrama no identificat ("AR" o "MT"?). (Barri del Mas Roig).

Detall de l'anagrama "AV"? no identificat.

Detall de l'anagrama ("AR" o "MT"?). trobat a gran nombre de plafons de Valldoreix, La Floresta i Mirasol.

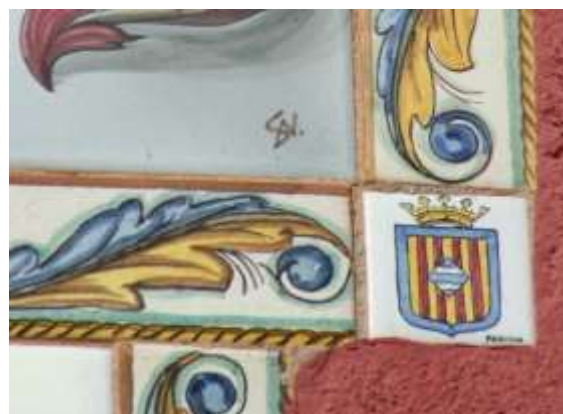
Plafó representant la Verge de Montserrat a la Masia de Can Cuso, signat "SVP" (Barri de Mas Fuster). Foto per cortesia de JM^a Fe.

Plafó representant Sant Jordi, signat "Pahissa" i l'anagrama "SAV", corresponent a Salvador Aguilera Vidal (Mirasol, tocant al barri del Rossinyol).

Plafó representant Sant Jordi, signat "Aguilella Vidal" (Barri de Can Cadena).

Detall de les signatures "Pahissa" i l'anagrama "SAV".

Plafó representant Sant Jaume encapçalant els exèrcits cristians, signat "JA Atenea". Copia el mateix model del plafó abans mostrat d'en S. Sunet Urgellés (Barri de Can Cadena).

Plafó representant N^a Senyora dels Desemparats, signat "M. Serra" (Barri de Sant Jaume).

Plafó representant la Verge del Pilar, signat "J. Marco" (Mirasol, tocant al barri del Rossinyol).

Plafó representant Sta. Coloma, signat amb l'anagrama "CMA, Onda" (Barri del Rossinyol).

Plafó representant N^a. Senyora de Lledó, signatura dubtosa (prob. Cosme Toda, Barcelona) (Barri del Rossinyol).

Plafó representant la Verge del Carme, signatura no llegible (Sant Cugat, tocant al barri de Can Cadena).

Plafó representant Sant Miquel matant el dimoni. Encara que no es veu la signatura, és obra de Joan Guivernau Sans (Sant Cugat, tocant al barri de Can Cadena). Foto per cortesia de J M^a Fe.

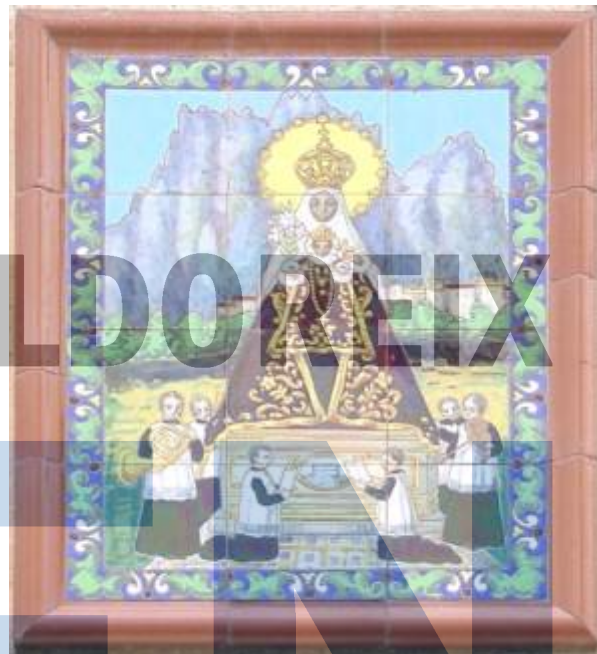

Plafó representant a la Verge Maria i el nen Jesús, pintat pel pintor barceloní Félix Mestres Borrell (1872-1933) i ara conservat a l'interior de la casa (barri del Rossinyol).

VI. Àgrafs.

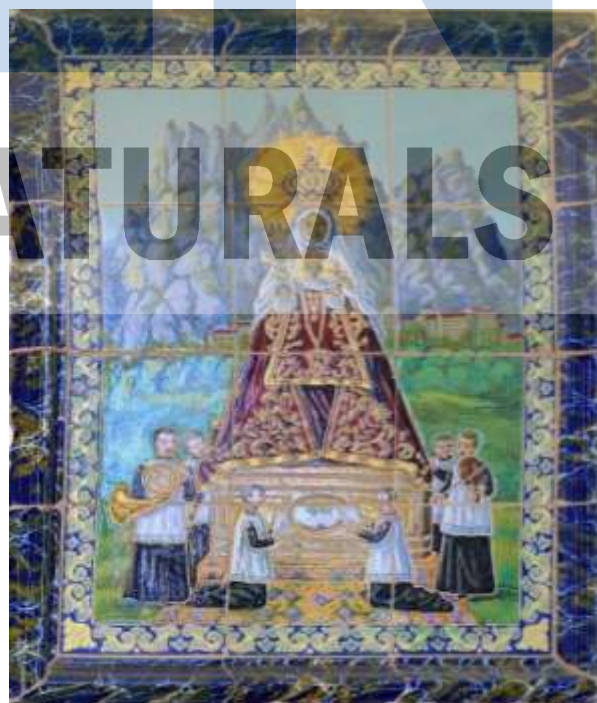
Plafó representant la Verge de Montserrat. Masia de Can Majó (Barri de Can Cadena).

Plafó representant la Verge de Montserrat. Masia de Can Barba de Madrona (antic terme de Canals).

Plafó representant la Verge de Montserrat (Barri d'Aqualonga).

Plafó representant la Verge de Montserrat (Barri de Can Cadena).

Plafó representant la Verge de Montserrat (Barri Ca n'Enric La Miranda).

Plafó representant la Verge de Montserrat (Barri de Can Cadena).

Plafó representant la Verge de Montserrat, guarnit amb acurats complements ceràmics (Barri de Can Cadena).

Plafó representant la Verge de Montserrat (Barri del Mas Roig).

Plafó representant la Verge de Montserrat (Barri de Can Cadena).

Plafó representant Sant Jordi, circa 1950 (Barri de Can Cadena).

Plafó representant Sant Jordi (Barri de Les Bobines).

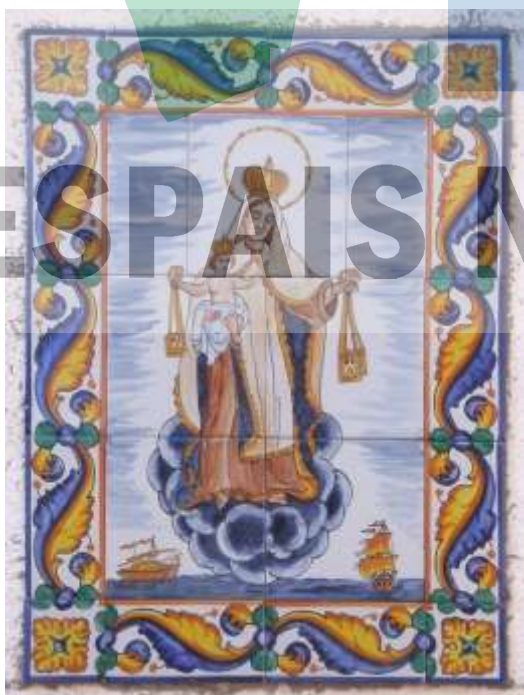
Plafó representant Sant Jordi (Barri de Les Bobines).

Plafó representant la Verge del Carme (Barri d'Aqualonga).

Plafó representant la Verge del Carme (Barri de la Colònia Montserrat).

Plafó representant la Verge del Carme (Barri del Mas Roig).

Plafó representant la Verge del Pilar (Barri Ca n'Enric La Miranda).

Plafó representant l'aparició de la verge a una nena. Probablement es tracta de la de Fàtima o Lourdes (Barri de Sant Jaume). Foto per cortesia de E. Sempere.

Plafó representant Sta. Magdalena (Barri del Rossinyol).

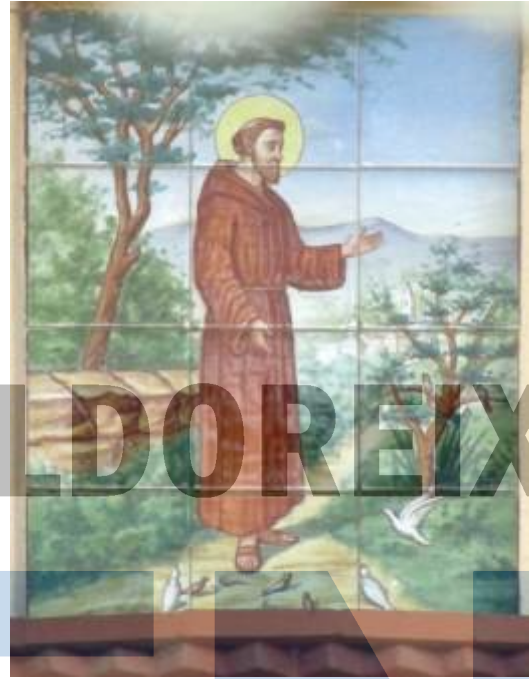
Plafó representant l'Immaculada Concepció (Barri del Monmany).

Plafó representant l'ascensió de la Verge Maria (Mirasol, tocant al barri del Rossinyol).

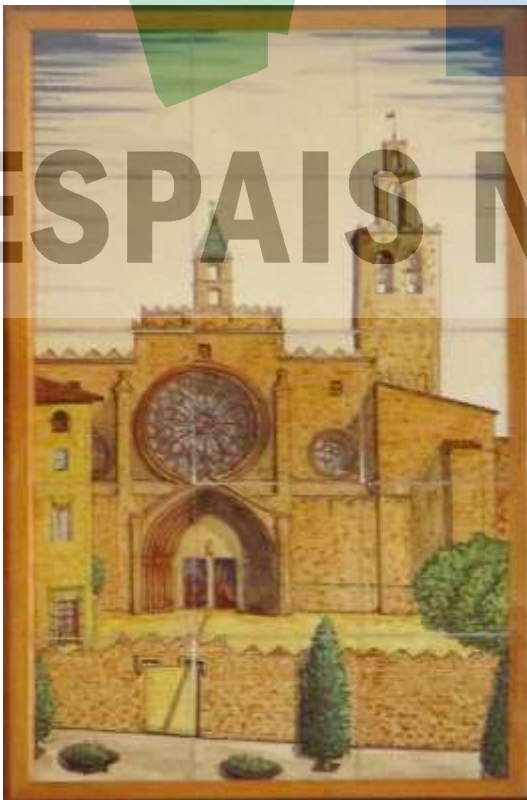

Plafó representant Sant Jaume (Barri de Sant Jaume).

Plafó representant Sant Francesc d'Asís (Sant Cugat, tocant al barri de Can Cadena).

VII. Temes profans o laics.

Plafó representant el Monestir de Sant Cugat, tema a mig camí entre religiós i laic (Barri de Mas Fuster).

Plafó amb escena folklòrica catalana: dansa de la sardana. Signat: Duarte (Barri Ca n'Enric La Miranda).

Plafó representant escenes de la verema, signatura dubtosa “SCEL”? (Barri del Rossinyol).

Plafó representant una escena rural, signatura dubtosa “LB” o “ZB”? (Barri del Rossinyol).

Plafó representant escenes de temàtiques molt diverses (Barri de Can Cadena).

Plafó de temàtica figurativa amb gran florera central, rodejada de motius diversos i tanca (Barri de Can Cadena).

Plafó amb una escena de pescadors. Signat: Vilà Clara, Fàbrica de ceràmica de la Bisbal d'Empordà fundada el 1950 per Josep Vilà i Clara (Barri de Mas Fuster).

Plafó amb l'escut d'una penya de Valldoreix. La muntanya representa el Puig Madrona, i la casa la masia Monmany (en un annexa de la masia).

Plafó amb l'escut de la família Puig i la data de construcció del xalet (Barri del Monmany).

CLOENDA

Aquest modest recull de més d'una seixantena de plafons ceràmics que encara es poden admirar passejant pels nostres carrers vol ser un petit homenatge als artistes, d'altres èpoques o contemporanis, que els van crear, així com a la sensibilitat dels seus propietaris per conservar una mostra del nostre patrimoni i tradició. Per humils que ara

ens puguin semblar, qui sap, si amb el decurs del temps, els veurem amb molta més admiració o, si amb tristor, els recordarem amb nostàlgia. Durant el temps que he dedicat a recórrer els nostres carrers, per desgràcia he estat testimoni d'algunes mostres d'indiferència i menyspreu, però també he comprovat com la major part dels nostres veïns els restauren, els admiren i tenen cura d'ells. He pogut comprovar, amb satisfacció, que Valldoreix és una de les viles catalanes que conserva encara un nombre molt elevat d'aquestes composicions ceràmiques tan entranyables.

Fragment d'un plafó de rajoles trobat al subsòl de Valldoreix durant la construcció d'un xalet els anys 60 del segle passat. Va ser fabricat per *La Azulejera Valenciana* (fundada el 1920) i pintat pel reconegut artista Juli Borrell i Pla (Barcelona, 1877-1957).

AGRAÏMENTS:

A la Raquel Romero i l'Alberto Rodríguez, ja que sense el seu equip fotogràfic no hagués estat possible la identificació de signatures i l'excel·lent qualitat fotogràfica obtinguda. Al Félix Mestres, que em va oferir la possibilitat de col·laborar en aquest projecte i que amb el seu entusiasme ha estat l'ànima del mateix. Als que m'han indicat noves troballes o m'han cedit fotos: Dorothee Faltin i Andrés Pedrero, Josep M^a Fe (AVVCELM), Philippe Michaut, Emili Sempere, Santi Cabasa, i a tots els valldoreixencs que, anònimament, han col·laborat conservant els plafons de rajoles que guarneixen les seves llars i ens han permès fer aquest treball.

BIBLIOGRAFIA

1. <http://www.ceramicascoral.com/Pagines/Empresa-ES.html>
2. *Anuario General de España* Bailly-Baillière-Riera. Barcelona, dels anys 1931, 1942 i 1956, respectivament, i *Anuario Comercial. Guía Nacional de la Industria y del Comercio. Tomo III. Luis Guía Pascual*. Barcelona, 1931.
3. PÉREZ CAMPS, JOSEP: *Azulejería del siglo XX*, en *La Cerámica Valenciana*. València, 2009, p. 264.
4. <http://bib.Cervantesvirtual.com/fichaautor.html?ref=7278&portal=33>
5. GUIA DE LES ARTS i BELLS OFICIS, Barcelona, agost 1931.
6. TELESE, A. i VOIGT, U.: *La rajola publicitària durant la primera meitat del segle XX*, Butlletí Informatiu de Ceràmica, núm. 100, Barcelona, 2009, p. 242.
7. AMADES, JOAN (1982): *Costumari Català. El curs de l'any*. 2ª edició en facsímil, 5 volums. Salvat Editores i Edicions 62. Barcelona, 1982, p. 26-28.
8. AMAT i CORTADA, RAFAEL: *Costums i Tradicions Religioses de Barcelona*. Arxiu Diocesà de Barcelona. Akribos Edicions, Barcelona, 1987, p. 73.

Alfons Romero i Vidal

ESPAIS NATURALS